

Religia i polityka. Zarys problematyki, red. Piotr Burgoński, Michał Gierycz,
Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2014, ss. 700

Na początku roku akademickiego 2014/2015 w księgarniach ukazała się pozycja, która przy tej właśnie okazji musiała ucieszyć studentów i wykładowców – w pierwszej kolejności: politologii, religioznawstwa i socjologii. *Religia i polityka. Zarys problematyki* pod redakcją naukową Piotra Burgońskiego i Michała Gierycza to pierwszy w Polsce podręcznik akademicki odpowiadający treściom programowym przedmiotów z zakresu problemów odnoszących się do dwukierunkowego oddziaływania czynników religijnych i politycznych. Przedmioty te są realizowane pod różnymi nazwami. Na przykład: politologia religii (Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Opolski), religia a polityka (Uniwersytet Wrocławski, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi), polityka i religia (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), metafizyka, religia i polityka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) lub determinizm religijny w polityce (Uniwersytet Zielonogórski). Często tę rolę odgrywają także popularne na kierunkach politologia i socjologia przedmioty o rozszerzonej formule, np.: religie i związki wyznaniowe (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) lub religie świata (większość uczelni w Polsce).

W wymiarze szerszej użyteczności książka stanowi unikalny przewodnik po przenikających się światach *sacrum* i *profanum* i dowodzący – wbrew trwającej kilkadziesiąt lat w Polsce swoistej „ateizacji politologii” – oczywistości, że na tożsamość człowieka często składa się nie tylko *homo politicus*, ale i *homo religiosus*. Dzieło, którego twórcami było łącznie siedemnastu naukowców i badaczy (oprócz redaktorów: Stanisław Burdziej, Aniela Dylus, Wojciech Janyga, Tadeusz Kamiński, Joanna Kulska, Piotr Mazurkiewicz, Justyna Miecznikowska, Małgorzata Pawlus, Anna Peck, Bartosz Rydliński, Anna Skolimowska, Sławomir Sowiński, Bogdan Szlachta, Artur Wysocki, Radosław Zenderowski) o uznanym dorobku naukowym, jest jednocześnie kolejnym istotnym przedsięwzięciem środowiska politologicznego na rzecz legitymizacji politologii religii jako subdyscypliny nauk politycznych. Jest także obszernym dowodem rosnącego znaczenia czynnika religijnego dla naukowej analizy procesów

politycznych. Od czasu ukazania się w 2010 r. *par excellence* przełomowej na gruncie polskiego piśmiennictwa politologicznego rozprawy pt. *Religia i polityka w globalizującym się świecie* autorstwa Marii Marczewskiej-Rytko¹, w ciągu następnych czterech lat opublikowanych zostało kilkanaście monografii, prac zbiorowych (choćby książka pod redakcją Tomasza Stępniewskiego recenzowana w tym samym tomie „Przeglądu Narodowościowego”) i jeszcze więcej artykułów o subdyscyplinarnym profilu².

Praca składa się z pięciu części, które redaktorzy traktują wprost jako „zasadnicze zagadnienia będącej *in statu nascendi* politologii religii”. Są nimi: 1) *Relacje religii i polityki w ujęciu głównych religii* (chrześcijaństwo, islam, judaizm, hinduizm, buddyzm, konfucjanizm); 2) *Religia i polityka – podstawowe związki* (analiza udziału religii w procesie politycznym); 3) *Ideologie o miejscu religii w polityce* (konserwatyzm, liberalizm, ideologie lewicowe, feminizm, tradycja chadecka; w rozdziale pominięto nacjonalizm ze względu na szczególną rolę tego zjawiska w relacji do religii i omówiono je w rozdziale drugim); 4) *Religia i polityka – wybrane dyskusje teoretyczne* (m.in. kategorie: sekularyzacji, wolności religijnej, fundamentalizmu, teologii politycznej i religii obywatelskiej); 5) *Religia i relacje międzynarodowe* (czynnik religijny na tle innych czynników w stosunkach międzynarodowych). Uzupełnieniem tej struktury jest aneks, w którym zasugerowano przegląd wybranych problemów w relacjach religia–polityka w Polsce po 1989 r. (w praktyce podmiotem religijnym tych rozważań jest tylko Kościół rzymskokatolicki).

Zgodnie z nowoczesnymi trendami konstruowania podręczników, redaktorzy i autorzy szczegółowych rozdziałów zadbali o unikanie monotonii narracji poprzez przedzielanie głównych rozważań tzw. ramkami i opisami, w których zawarta jest egzemplifikacja dotycząca ważniejszych postaci, podmiotów instytucjonalnych, definicji, zdarzeń, a także teksty źródłowe. Ogromną zaletą są także kończące każdy rozdział podsumowania i bibliografia (sam dobór proponowanej literatury, jak zawsze w takim przypadku, naturalnie może budzić kontrowersje).

Faktograficzne walory podręcznika nie byłyby tak efektowne, gdyby nie inteligentnie prowadzona i skutecznie udowodniana – konsekwentnie na siedmiuset stronach! – teza autorów i redaktorów, że „religia odgrywa nierzadko kluczową rolę w przemianach ustrojowych, konfliktach politycznych i procesach pojednania”

¹ Zob. M. Marczevska-Rytko, *Religia i polityka w globalizującym się świecie*, Lublin 2010. Zob. także wcześniejsze studia: eadem, *Relations between politics and religion as a challenge to political scientists*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych Oddziału Lubelskiego PAN”, t. 1, 2006, s. 67-80; eadem, *Sprzężenia religii i polityki jako problem badawczy politologii*, [w:] *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, red. A.J. Chodubski, M.J. Malinowski, Gdańsk 2006, s. 177-186; a także *Mysł społeczna wielkich religii świata*, red. M. Marczevska-Rytko, E. Olszewski, Lublin 2013.

² Zob. omówienie w: R. Michalak, *Wstęp. Politologia religii – postulowana subdyscyplina politologii*, [w:] *Religijne determinanty polityki*, red. R. Michalak, Zielona Góra 2014, s. 5-11.

(z tylnej strony okładki). Ukazany w podręczniku dualny charakter czynnika religijnego w polityce – raz dysfunkcyjny, a innym razem *à rebours* konstruktywny – to ważny argument i postulat kierowany do politologów na rzecz rewizji myślenia o religii, zamkniętej przed laty wyłącznie w marksistowskiej wizji i metodologii.

Podręcznik najpewniej odniesie sukces księgarski i należy spodziewać się jego wznowień. W przypadku kolejnych wydań wskazane byłoby dołączenie dodatkowego rozdziału lub uzupełnienia wstępu, wprowadzającego czytelnika w świat twórców politologii religii i jej adaptacji przede wszystkim na gruncie polskiego religioznawstwa i polskiej politologii. Redaktorzy informują, że po raz pierwszy terminu „politologia religii” użył Claus-Ekkehard Bärsch, założyciel Instytutu Politologii Religii na Uniwersytecie w Duisburgu³. Ważniejsze od tej informacji byłoby jednakże wskazanie pionierów badań, dla których samo pojęcie było wtórne. Tak jest przecież w przypadku studiów nad religią III Rzeszy autorstwa Leona Halbana⁴, którego Bogumił Grott bez wahania określa mianem „prekursora politologii religii w Polsce”⁵. Z kolei sam Bogumił Grott jeszcze w ubiegłym wieku przekonywał (z pozycji religioznawczych) w swoich publikacjach i podczas licznych konferencji naukowych (także międzynarodowych) o zasadności wydzielenia tej subdyscypliny⁶. W szerszym środowisku religioznawców krakowskich (Kazimierz Banek, Rafał Łętocha, Artur Paszko) powstały także inne publikacje wyjaśniające sens i założenia politologii religii. Tych informacji nie powinno w przyszłości zabraknąć we wznowieniach książki. Podobnie nie powinien być przemilczany fenomen serbski, gdzie ośrodek badawczy stworzony przez Miroljuba Jevtića na Uniwersytecie w Belgradzie stanowi co najmniej europejskie centrum studiów nad religią i polityką. Tak jak dzieje starożytnych Hetytów są równie pasjonujące, co hetytologia i odkrycia Bedřicha Hrozny’ego, tak również treść studiów składających się na politologię religii może być – *per analogiam* – podobnie ciekawa, co ścieżki do niej wiodące, a zatem także proces ustaleń naukowych, który przechodzili Halban, Grott, Banek czy Jevtić.

³ Zdaniem części badaczy pojęcie w istocie po raz pierwszy miało być użyte w artykule Bärscha pt. *Volk und Nation. Das Problem kollektiver Identität unter der Perspektive der Religionspolitologie*, [in:] *Demokratie, Verfassung und Nation. Die politische Integration moderner Gesellschaften*, ed. J. Gebhardt, Baden-Baden 1994, s. 52-71; por. I. Inerhofer, *A short portrait the development of the „Political Science of Religion” in German-speaking countries*, „Politikologija Religije” 2008, No. 1, s. 193.

⁴ Zob. L. Halban, *Religia w III Rzeszy*, Lwów 1936.

⁵ Zob. B. Grott, *Profesor Leon Halban jako badacz neopogaństwa niemieckiego i prekursor politologii religii w Polsce (w czterdziestą piątą rocznicę zgonu)*, <http://www.konserwatyzm.pl/artukul/4526/profesor-leon-halban-jako-badacz-neiopoganstwa> [2.11.2014].

⁶ Zob. *Religia i polityka*, red. B. Grott, Kraków 2000.

W wymiarze ponadpodręcznikowym omawianą pracę należy zaliczyć do kanonu lektur obowiązkowych z zakresu literatury politologiczno-religioznawczej. Trudno również wyobrazić sobie powstające w przyszłości opracowania bez odniesień do tego wartościowego kompendium wiedzy.

Ryszard Michałak